

Державно-правові ідеї І.Франка в процесі сучасного державотворення

Постановка проблеми. Реалії сьогодення в Україні вимагають від багатьох наук, і особливо від юридичних, ретельного дослідження проблем, пов'язаних із державотворчими суспільними ідеалами, уявленнями про справедливість, вільний розвиток людини та цінність її природних прав.

Розбудова правової демократичної держави в Україні вимагає подальшої наукової рефлексії юриспруденції і осмислення, перш за все, творчої спадщини найвидатніших вітчизняних представників державно-правової думки. Зважаючи на те, що Україна сторіччями перебувала в складі імперій чи інших держав, українську державно-правову думку досліджували мало. До того ж у радянські часи погляди мислителів на державу і право розглядалися з погляду марксистської філософії.

Ґрунтовне та об'єктивне дослідження вітчизняної прогресивної державно-правової думки почалося лише після утворення української держави. Йдеться про повернення українському народу інтелектуальної спадщини видатних мислителів України, одним із найяскравіших представників якої є І. Я. Франко.

Державно-правові погляди І.Франка набагато випереджали свій час. Ідеї, проголошені ним в другій половині ХІХ – на поч. ХХ століття, які не могли бути реалізовані сто років тому, є актуальними для сучасного українського державотворення, особливо стосовно прав і свобод людини, принципів організації місцевого самоврядування, децентралізації державної влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Погляди І.Франка на державу, на сутність права, державну владу досліджували О.Скакун, Я. Грицак, О. Білецький, І. Денисюк, І. Дорошенко, Є. Кирилюк, Є. Маланюк, І. Лисяк-Рудницький, О. Забужко, Т. Гундорова, В. Мазепа, Н. Горбач, С. Возняк, О. Бунчук та ін.

Метою статті є здійснення комплексного та системного державно-правового аналізу творчості видатного українського мислителя І. Франка з точки зору висвітлення його державотворчих ідей в умовах розбудови незалежної України.

Виклад основного матеріалу. І.Франко у своїх наукових і публіцистичних працях, художніх творах подав вагомі ідеї української державності та суспільного ідеалу, його теоретико-наукові роздуми були спрямовані на пошук шляхів розв'язання суспільно-політичних, державно-правових проблем, реалізацію прав і свобод людини, осмислення таких складних соціальних явищ як право, держава, влада. У питаннях оцінки тогочасних реалій він виходив із позицій таких загальнолюдських цінностей як природна рівність індивідів, свобода, соціальна справедливість та політична рівноправність людей.

Мислитель у своїх державно-правових поглядах, в підходах до розуміння і оцінки держави, державної влади, волеустановленого права та їх призначення виходив із теорії прав і свобод людини, яка визначає, що людина сама собою є певним буттям, вільною істотою і має належні й невід'ємні від її сутності права. Ці права не є даром держави або установленими волею влади вони мають іншу природу. «Людина, як одна, так і інша, рівною мірою виходить з рук природи. Лише суспільні взаємини, в які вона потрапляє, робить з однієї людини селянина, з іншої – пана, з однієї – робітника, з іншої – паразита...»[1,с.25]. Сутність концепції права І.Франка полягала, таким чином, у відстоюванні думки, що природні права людини – право на життя, свободу, гідність, рівність і справедливість – є вищим від встановленого державою законодавства.

І. Франко добре знав монархічне законодавство Австро-Угорської імперії і Польщі, під владою яких перебували українські землі. Письменник старався вдосконалити право власності, врегулювати право селян на земельні наділи. І. Франко добре орієнтувався в конституційному праві, вивчав кримінальне, цивільне і земельне законодавство Австро-Угорщини, цікавився питаннями міжнародного права. Його передвиборні виступи містять оцінки законодавчих

актів уряду і актів правозастосування. Розглядаючи справедливість і право, справедливість і рівність у тісному зв'язку, І. Франко не прирівнював їх, він оцінював право з позиції справедливості. На думку мислителя, право призвано регулювати відносини між людьми, користування і розподіл продуктів праці, охороняти свободу і недоторканість особистості, а не державу в особі бюрократичного апарату. І. Франко вимагав, щоб у праві були втілені ідеї гуманізму, справедливості, прав і свобод особи і суспільства [2].

І.Я.Франко як видатний мислитель, критик, особливо в зрілому віці шукав відповіді на пекучі питання всієї людської історії, а саме на причини виникнення держави і державної влади, розкриття їх ролі в суспільному житті. Тогочасне суспільство, в якому він жив і творив, мало багато недоліків, було тягарем основного загалу народу і не могло називатися вповні людським і цивілізованим. Тому І.Франко аналізує еволюційні процеси в розвитку людського суспільства, переосмислює різноманітні теорії державно-правових вчень, шукає в них істину, прагне осягнути глибинну суть держави і, особливо, державної влади.

Які ж чинники привели до появи державної влади? Відповіді на ці питання І.Франко дає у своїх працях «Що таке поступ?», «Мислі о еволюції в історії людськості» та ін. На його думку, передумовами державної влади були військова сила та релігія. «...При допомозі релігії та обрядів слуги народу зробилися панами народу! Таким способом первісні самоуправні і народоправні общини самі з себе витворили абсолютних владців: королів, князів, царів. Вояцтво, збагачене війнами, розсілося круг верховного владця, пробилось лицарями, боярами, панами» [3,с.144]. Це призвело до розвалу первісних общин і заміни громадського самоуправління державним управлінням, що спричинило значні як прогресивні, так і негативні зміни в історії людського суспільства. Тобто, з одного боку, це було явище прогресивне, бо на зміну «первісної дикості, неорганізованому способі праці прийшов час удосконалення знарядь праці, вводяться нові способи праці, йде розвиток знань, що веде «до доби панування розуму між людьми». З іншого боку, споконвічне прагнення людей

до рівності і свободи стало для більшості з них декларативними. Бо економічна і політична влада належала капіталістам тогочасних держав. Тому «свобода тут ще тільки в теорії, рівність тут ще тільки в букві права, а на ділі гніт сильнішого над слабшим, нерівність економічна. В теорії капіталізм знає тільки вольні одиниці, конституціоналізм знає тільки вольних горожан, а на ділі бачимо зовсім не те, бачимо два ворожі табори: багатих і бідних, т. є. економічно сильних і слабих, т. є. вольних і невольників»[4, с.132].

У праці «Що таке поступ?» І. Франко більш глибоко осмислює суть держави, він аналізує «народну державу» К. Маркса, Ф. Енгельса і Ф. Лассаля. Щоб практично створити таку державу, І. Франко пише: «...освідомлені і зорганізовані робітники повинні при допомозі загального голосування здобути перевагу в державних радах і ухвалювати там закони, які б теперішню державу, основану на пануванні одних і неволенні других, на визиску і дармоїдстві, помалу або й відразу перемінили на народну державу, в якій би через своїх вибранців панував увесь народ, в якій би не було ні визиску, ні кривди, ні бідності, ні темноти» [5, с.340]. Тобто соціал-демократи хотіли здобути більшість у парламенті, що дало б їм можливість «...захопити в свої руки державну владу не на те, аби знищити її і дати всім горожанам якнайповнішу і найширшу свободу. Навпаки, по думці соціал-демократів, держава – розуміється, будуча, народна держава – мала статися всевладною панею над життям усіх горожан» [5, с.341]. Далше І. Франко у названій праці практично веде мову не про державу, а про державну владу, розкриваючи її природу. Отже, основною рисою державної влади, на думку мислителя, є «всеможність», «всевладдя». Це означає, що природа влади полягає, по-перше, в її необмеженості, у вседозволеності, або постійній наявності можливостей вчиняти свавілля над людиною, цілим суспільством.

І. Франко продовжує аналізувати «народну державу» і зауважує, що така держава викликає захоплення, є привабливою, особливо для мільйонів знедолених людей, пролетаріату. Бо вона буде опікуватися «...чоловіком від колиски до гробової дошки...Отся віра в необмежену силу держави в будучім

устрою, то головна прикмета соціальної демократії. По її думці, кожний чоловік в майбутньому устрою від народження до смерті буде державним урядником та пенсіонером: держава дасть йому наперед відповідне підготування; потім буде визначувати йому роботу і плату, давати заохоту і відзнаку, а на старість або в разі слабості ласкавий хліб» [5, с.341].

Мислитель визначає ще один важливий факт, що допомагає краще зрозуміти природу влади. Він має на увазі те, що носієм влади є людина з притаманними їй можливими пристрастями. Тому не має значення, яким шляхом здобута влада – чи виборним, чи іншим чином, «...та у всякім разі ті люди мали би в своїх руках таку величезну владу над життям та долею мільйонів своїх товаришів, якої ніколи не мали найбільші деспоти. І стара біда – нерівність, вигнана дверима, вернула би вікном: не було би визиску робітників через капіталістів, але була би всевладність керманців – усе одно чи родовитих, чи вибраних – над мільйонами членів народної держави. А маючи в руках таку необмежену владу хоч би лише на короткий час, як легко могли би ті керманці захопити її назавжди!» [5, с.342]. І. Франко підкреслює, що державна влада завдяки її необмеженості може не тільки гнобити людину економічно, але й може втрутитись у особисте життя людини, її душу. «...Та всеможна сила держави лягла би страшним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка. Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусила би щезнути, занікати, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свободних людей, а лише позитивних членів держави, зробилась би мертвою духовною муштрою, казенщиною. Люди виростили б і жили би в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліцейних державах нема й мови. Народна держава стала би величезною народною тюрмою» [5, с.341].

Щоб зменшити до мінімуму «всеможну силу» влади, І.Франко пропонує своє бачення побудови демократичної держави у майбутньому суспільстві. «Там держави в нинішнім розумінні не буде, бо над народом не буде управи

згори, але сам народ здолу (т.е. від громад) управляє сам собою, працює на себе, сам образується і сам обороняється» [4, с.139].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що І.Франко у своїй творчості показав глибоке розуміння державної влади, зробив критичну оцінку «народної держави» соціал-демократів і запропонував напрями пошуку соціально-політичного ідеалу майбутнього суспільства, при цьому підкресливши, що держава – це « не король, не цісар», і не їхні якості визначають суть державної влади. Суть державної влади слід шукати в самій її природі, в її закономірностях і суперечностях. Тому відсутність рівних противаг державної влади дає можливість їй в будь-який час перерости в подавляючу силу суспільства, стати найбільш загрозливим фактором для його гуманної суті.

І.Франко вірить в прогрес людського розвою, наслідком якого стане побудова іншого суспільного ладу, відмінного від тогочасного. Проаналізувавши різні політико-правові погляди щодо удосконалення держави, які панували в ті часи, він дійшов до розуміння того, що найбільшу загрозу для щастя і свободи людини, пригнічення її духовного стану несе всесилля авторитарної держави і бюрократичної влади. Тому основою суспільного ідеалу мають стати добровільні громадські об'єднання вільних людей, де кожна особа і кожна громада є свободними одиницями, які в організації своєї життєдіяльності дотримуються засад рівності і добровільності, соціальної справедливості, вільно господарюють і самостійно розпоряджаються результатами своєї праці. Він уточнює, що «..так само в'яжуться в більших справах цілі повіти з повітами, краї з краями – і так повстане, знизу вгору велика держава, яка держиться купи не силою примусу, війська, платних урядників, але силою спільних інтересів громад, повітів, країв, а силою так званого федералістичного устрою»[3,с.467].

Отже, видатний мислитель підкреслює, що ці суспільні відносини регулюються без примусу, без нав'язування волі одних іншим, без наказів зверху як господарювати чи впорядковувати своє співжиття. Отож, такий

суспільний ідеал будується «знизу вгору» і здійснює свою життєдіяльність на засадах рівності і розуму. Тут діє принцип, що кожна громада дбає про всіх своїх членів, створюючи умови для досягнення ними добробуту і щастя. Головним завданням громади є забезпечення автономії особистості та її розвитку.

Таким чином, І.Франко приходить до висновку про необхідність заміни в майбутньому державного управління громадським самоуправлінням. Він наголошував, що громада є найменшою складовою одиницею держави, але одиницею основною. Бо якщо громада не має міцної організаційної побудови, є нестійкою, то й побудований на ній державний порядок буде слабким і нетривким.

Як бачимо, проблема місцевого самоврядування займала важливе місце у державно-правовій концепції І.Франка. Він розумів, що місцеве самоврядування само по собі ще не вирішує всіх запитів та інтересів громадян, суспільства. Однак у той же час особлива важливість цього суспільно-державного інституту в тому, що він дає можливість як ніякий інший інститут поєднати інтереси громадян та інтереси суспільства, держави і нації.

Аналіз творчого набутку І. Франка показує, що його державно-правові погляди впливали з життєво конкретних питань, насущних потреб конкретного історичного моменту. Державно-правові ідеї тогочасної доби, як і попередніх часів, він критично переосмислював і спрямовував на конкретику епохи, в яку жив і творив, виробляючи власні підходи до розуміння природи держави, влади, поняття конституціоналізму. Звернення до творчого досвіду науково-теоретичної спадщини І. Франка як до будівничого української державності особливо помітне в роки незалежної України. Воно втілювалося насамперед у публікаціях його творів, які містять державно-правові погляди і становлять теорію української національної ідеї. Його концептуальні рішення, еволюція поглядів на державу, звернення до гуманістичної природи права, моральних основ організації соціального життя і національних святинь є надзвичайно актуальними і явно перегукуються з нашим сучасним

суспільно-політичним буттям. Вони й сьогодні не втратили своєї вагомості і значущості.

Список літератури

1. Франко І. Чого ми хочемо /Іван Франко // Франко І. Збір. тв.: у 50 т. – К., 1986. – Т. 44, кн. 1. – 1986. – С.25-27
2. Франко І. Мислі о еволюції в історії людськості // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1986.- Т. 45. – С.76 - 139.
3. Франко І. Вибрані твори: у 3 т. / ред. колегія : Скотний В. та інші; упор. Баган О. – Дрогобич: Коло, 2004. – Т.3: Літературознавство, публіцистика. – 2004.– 690 с.
4. Франко І. Що таке поступ? // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1986.- Т. 45. – С. 300 – 348.
5. Бойчук А.Ю. Державотворчі ідеї І.Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v48/14.pdf>

Саветчук Н.М. Державно-правові ідеї І.Франка в процесі сучасного державотворення

В статті розкрито актуальність державно-правових ідей українського мислителя І.Франка щодо питання сутності держави і права, державної влади, природних прав людини в процесі розбудови сучасної Української держави.

Ключові слова: держава, державна влада, права людини, право, самостійна незалежна Україна.

Саветчук Н.М. Государственно-правовые идеи И.Франка в процессе современного создания государства

В статье раскрыта актуальность государственно-правовых идей украинского мыслителя И.Франка относительно вопроса сущности государства и права, государственной власти, естественных прав человека, в процессе перестройки современного Украинского государства.

Ключевые слова: государство, государственная власть, права человека, право, самостоятельная независимая Украина.

Savetchuk N.M. State-legal ideas of I. Franko in process of modern state-building

Key words: state, state power, human rights, law, self-independent Ukraine.

In this article author revealed the relevance of state-legal ideas of Ukrainian thinker Ivan Franko on the issue of the nature of state and law, government, natural rights in the process of building a modern Ukrainian state.

The state-legal views of I. Franko were far ahead of their time. The ideas he proclaimed in the second half of XIX – early XX century, which could not be implemented hundred years ago, are still relevant for modern Ukrainian state, especially in relation to human rights and freedoms, principles of local self-government, decentralization of state power. So Ivan Franko is necessary for us not in order to memorize, not to praise him. We need him for the present, for our day, for establishing us as a Ukrainian nation.

The main feature of the government, according to the thinker, is "permissiveness", "absolute power". This means that the nature of power is its unboundedness, its permissiveness and constant existence of capability committing tyranny over man, the whole society.

The problem of local government held an important place in the state legal concept of I. Franko. He understood that local government itself still had not solved all requests and interests of society. But at the same time the special importance of this social and public institution is in that it provides an opportunity like no other institution to combine the interests of citizens and the interests of society, the interests of state and the nation. The challenge is to minimize the impact of government restrictions on individual freedom and reduce its negative impact on social life. I. Franko emphasized the need to create conditions for each person his or her identity, its capabilities, understanding its intrinsic value freedom. In his view,

only decentralization of the state, the introduction of a broad system of government can solve the problem of the relation of man and state.

State legal ideas of I. Franko can help people better understand the past, predict the future, do not lose property of descendants.